

Лекція 10 ЗАЛІЗНИЧНЕ ПРАВО

Залізничний транспорт порівняно з іншими галузями є сферою з найбільшою часткою державної власності і високим рівнем адміністрування усіх транспортних відносин.

Кабінет Міністрів України визначає умови і порядок організації діяльності залізничного транспорту загального користування, сприяє його пріоритетному розвитку, надає підтримку в задоволенні потреб залізниць у рухомому складі, матеріально-технічних і паливно-енергетичних ресурсах.

Створено спеціалізований орган управління залізницею - Державна адміністрація залізничного транспорту (Положення про Державну адміністрацію Залізничного транспорту України, затверджене Постановою КМ України від 29 лютого 1996 р. № 262).

Державна адміністрація залізничного транспорту (Укрзалізниця) є органом управління залізничним транспортом загального користування, підвідомчим Міністерству транспорту та зв'язку України. Укрзалізниця здійснює централізоване управління процесом перевезень у внутрішньому і міжнародному сполученнях та регулює виробничо-господарську діяльність залізниць у сфері організації цього процесу.

Основними завданнями Укрзалізниці є:

- 1) організація злагодженої роботи залізниць і підприємств з метою задоволення потреб суспільного виробництва і населення в перевезеннях;
- 2) забезпечення ефективної експлуатації залізничного рухомого складу, його ремонту та оновлення;
- 3) розроблення концепцій розвитку залізничного транспорту;
- 4) вжиття заходів для забезпечення безпеки функціонування залізничного транспорту, його інфраструктури та надійності його роботи.

Укрзалізницю очолює генеральний директор, який призначається відповідно до законодавства України.

Генеральний директор Укрзалізниці має заступників, які за поданням Міністра транспорту призначаються Кабінетом Міністрів України.

Для розроблення основних напрямів розвитку залізничного транспорту, вирішення найважливіших питань його господарської діяльності створюється рада Укрзалізниці. Склад ради та положення про неї затверджуються Міністром транспорту та зв'язку.

У складі Укрзалізниці діє шість залізниць, які є основними і організаційними господарськими ланками галузі. Створення, реорганізація, ліквідація та визначення територіальних меж залізниць, призначення і звільнення їх керівників здійснюються за рішеннями Кабінету Міністрів України за поданням Міністерства транспорту та зв'язку України.

До сфери управління Укрзалізниці входять Донецька, Львівська, Одеська, Південна, Південно-Західна та Придніпровська залізниці, а також інші об'єднання, підприємства, установи і організації залізничного транспорту за переліком, визначеним Міністерством транспорту та зв'язку України.

Управління залізницями та іншими підприємствами залізничного транспорту, що належать до загальнодержавної власності, здійснюється Державною адміністрацією залізничного транспорту України.

Повноваження, права та обов'язки залізниць визначаються їх статутами та Законом України «Про залізничний транспорт». Затвердження статутів залізниць здійснюється Міністерством інфраструктури України за погодженням з Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України та Антимонопольним комітетом України.

У складі залізниць можуть створюватися експедиторські та транспортно-експедиційні організації.

Створення, реорганізація та ліквідація підприємств, установ і організацій, які входять до складу залізниць, затвердження їх статутів (положень), а також укладання контрактів (трудових договорів) з їх керівниками здійснюються у порядку, встановленому чинним законодавством України і статутами залізниць.

Управління процесом перевезень у внутрішньому і міжнародному сполученнях, а також регулювання виробничо-господарської діяльності у сфері організації і забезпечення цього процесу залізницями, підприємствами, установами та організаціями проводяться централізовано і належать виключно до компетенції Укрзалізниці, яка здійснює функції господарюючого суб'єкта.

Відносини залізниць із місцевими органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та місцевими представницькими органами базуються на податковій і договірній основах відповідно до чинного законодавства України. До компетенції цих органів належать контроль за роботою залізничного приміського пасажирського транспорту і вокзалів, погодження тарифів у приміських сполученнях, погодження питання щодо пунктів зупинок, закриття залізничних станцій для обслуговування пасажирів, автомобільних переїздів через залізничні колії. На місцеві органи державної виконавчої влади і органи місцевого самоврядування покладається організація виконання робіт з благоустрою привокзальних площ, спорудження та впорядкування під'їздів до залізничних станцій, забезпечення їх телефонним зв'язком та транспортним сполученням із населеними пунктами за місцем розташування станцій, запобігання правопорушенням на залізницях.

Законодавство про залізничний транспорт загального користування складається із Законів України «Про транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування», «Про утворення публічного акціонерного товариства «Українська залізниця».

Закон України «Про залізничний транспорт» визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності залізничного транспорту загального користування, його роль в економіці і соціальній сфері України, регламентує його відносини з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іншими видами транспорту, пасажирями, відправниками та одержувачами вантажів, багажу, вантажобагажу і пошти з урахуванням

специфіки функціонування цього виду транспорту як єдиного виробничо-технологічного комплексу.

Закон України "Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування", визначає правові, економічні та організаційні особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування.

Нормативні документи, що визначають порядок і умови перевезень, користування засобами залізничного транспорту загального користування, безпеки руху, охорони праці, забезпечення громадського порядку, перетину залізничних колій іншими видами транспорту і комунікаціями, пожежної безпеки, санітарні норми та правила на залізничному транспорті України, є обов'язковими для всіх юридичних і фізичних осіб на території України.

Нормативні акти органів виконавчої влади, що регулюють суспільні відносини, які складаються у сфері пасажирських перевезень, в залежності від органів, що їх приймають, можна розділити на групи:

- Акти органів загальної компетенції" – нормативно-правові акти, видані Урядом України, адміністраціями й іншими органами загальної компетенції.
- Акти органів міжгалузевої компетенції – нормативно- правові акти, видані органами виконавчої влади України, що здійснюють фінансування і матеріально-технічне постачання системи пасажирських перевезень, державний облік і статистику, діяльність зі стандартизації, метрології і сертифікації, інші органи міжгалузевої компетенції. При цьому законодавець встановлює, що стандарти, технічні умови, проекти і рішення виробничого та соціального призначення стосовно пасажирських перевезень, інші нормативно-технічні документи на технологічні процеси повинні включати вимоги стандартів Європейського Союзу і погоджуватися з органами державного нагляду у сфері діяльності, передбаченою їхньою компетенцією. Погодженню підлягають також проектні рішення, на які не встановлено норми і правила. Щодо вимог, які містяться у відомчих

нормативних актах, зміст яких в тій чи іншій мірі спрямований на зміну технологічного процесу (правил перевезень пасажирів та багажу), то вони також не повинні суперечити державним стандартам, нормам і правилам.

- Акти органів галузевої компетенції – внутрішньовідомчі нормативно-правові акти, видані міністерствами і відомствами у межах наданої їм компетенції, щодо функціонування, взаємодії їх зі службами інших суб'єктів господарської діяльності у сфері вантажних і пасажирських перевезень, зокрема і на залізничному транспорті.

- Окрему групу складають нормативно-правові акти Укрзалізниці. Специфіка даної групи актів полягає в тому, що вони можуть носити як галузевий відомчий характер, тобто регулювати суспільні відносини, що складаються з приводу пасажирських перевезень, техногенної безпеки, з приводу організації і діяльності апаратів, підрозділів і служб для ефективного здійснення покладених на них завдань і функцій тощо, так і міжгалузевий, невідомчий характер, тобто встановлювати правові норми для суб'єктів суспільних відносин, що не перебувають з цими органами в субординаційному підпорядкуванні.

Правове регулювання залізничних перевезень

Перевезення вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу і пошти залізничним транспортом загального користування організовується на договірних засадах. Для забезпечення виконання договірних зобов'язань здійснюється перспективне та поточне планування перевезень.

Умови та порядок організації перевезень за участю залізниць та інших видів транспорту, у тому числі в прямому змішаному сполученні, нормативи якості вантажних перевезень (терміни доставки, безпека перевезень, схоронність вантажів) та обслуговування пасажирів, відправників і одержувачів вантажів визначаються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Статутом залізниць України, Правилами перевезень вантажів та Правилами перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України.

Так як Укрзалізниця є монополістом у сфері залізничних перевезень, встановлення тарифів на перевезення вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу залізничним транспортом (за винятком приміських пасажирських перевезень) у межах України здійснюється на підставі державної бюджетної, цінової та тарифної політики і встановлюється в порядку, що визначає Кабінет Міністрів України. Тарифи на перевезення пасажирів і багажу в приміському сполученні встановлюються відповідними залізницями за погодженням з місцевими органами державної виконавчої влади. При рівні тарифів, що не забезпечують рентабельності цих перевезень, збитки залізниць компенсуються з місцевих бюджетів. Тарифи на перевезення вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу залізничним транспортом у міжнародному сполученні встановлюються відповідно до міжнародних договорів та чинного законодавства України.

Розрахунки за роботи і послуги, пов'язані з перевезенням вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу, пошти, щодо яких не здійснюється державне регулювання тарифів, провадяться за вільними тарифами, які визначаються за домовленістю сторін у порядку, що не суперечить антимонопольному законодавству. Для захисту інтересів окремих категорій громадян на пасажирських перевезеннях, у тому числі приміських, можуть передбачатися пільгові тарифи. Збитки залізничного транспорту загального користування від використання пільгових тарифів відшкодовуються залізницям за рахунок державного або місцевих бюджетів залежно від того, яким органом прийнято рішення щодо введення відповідних пільг.

Підприємства та організації залізничного транспорту загального користування здійснюють свою діяльність на основі поєднання принципів державного регулювання та ринкових відносин. Економічні взаємовідносини між залізницями, включаючи розподіл доходів (прибутку) від перевезень, розрахунки, пов'язані з незабезпеченням схоронності вантажу та пошкодженням технічних засобів, розрахунки із заводами за ремонт рухомого

складу та випуск запасних частин, іншими підприємствами, установами та організаціями залізничного транспорту загального користування, пов'язаними з організацією та забезпеченням процесу перевезень, регулюються виходячи з єдиної технології роботи в порядку, який визначає Укрзалізниця, а також на підставі угод між цими підприємствами, установами та організаціями, що укладаються відповідно до зазначеного порядку.

Доходи залізниць за перевезення вантажів і пасажирів у прямому сполученні формуються з урахуванням їх конкретного внеску в процес перевезень. Організація розрахунків за ці перевезення та використання рухомого складу здійснюються через єдину систему розрахунків шляхом відкриття єдиного доходно-розподільного рахунку Укрзалізниці.

Плани діяльності і перспективи розвитку підприємств, установ та організацій, що входять до складу залізниць, погоджуються із залізницями, а плани діяльності та перспективи розвитку залізниць, інших підприємств, установ та організацій - з Укрзалізницею.

Будівництво і реконструкція магістральних залізничних ліній, об'єктів мобілізаційного призначення, придбання залізничного рухомого складу для перевезень пасажирів у поїздах далекого слідування та місцевого сполучення здійснюються у встановленому порядку за рахунок коштів Державного бюджету України в межах лімітів державних капітальних вкладень. Будівництво і реконструкція (у тому числі електрифікація) залізничних ліній, вокзалів, пішохідних мостів і тунелів, пасажирських платформ та інших об'єктів залізничного транспорту, пов'язаних з обслуговуванням населення регіону, придбання електропоїздів та дизель-поїздів для приміського сполучення здійснюються за рахунок коштів залізниць із залученням коштів місцевих бюджетів, а також інших, не заборонених законодавством, коштів. Будівництво і реконструкція залізничних станцій та інших об'єктів залізничного транспорту, пов'язаних з будівництвом або реконструкцією промислових підприємств, здійснюються за рахунок коштів підприємств або відповідних міністерств та відомств. Для вирішення загальногалузевих

проблем розвитку залізничного транспорту при Укрзалізниці створюється цільовий фонд інвестиційних ресурсів.

Розрахунки відправників і одержувачів вантажу, вантажобагажу і пошти з підприємствами залізничного транспорту загального користування за перевезення, додаткові збори за вантажні операції і користування рухомим складом, а також за штрафи, пеню, неустойки здійснюються в порядку, передбаченому Статутом залізниць України, іншими актами законодавства України та міжнародними договорами. Підприємства залізничного транспорту загального користування мають право на заставу майна переданих їм для перевезень вантажів для забезпечення гарантії належної провізної оплати та інших платежів за перевезення в порядку, що визначає Кабінет Міністрів України.

Галузевий контроль фінансово-економічної діяльності залізниць, інших підприємств, установ та організацій залізничного транспорту загального користування здійснюється Укрзалізницею, яка подає у відповідні органи зведену бухгалтерську звітність.

Кабінет Міністрів України щорічно встановлює державне замовлення Укрзалізниці щодо перевезень пасажирів і вантажів, введення нових потужностей, модернізації технічних засобів, порядку і розмірів виділення необхідних для цих потреб коштів з Державного бюджету України.

Планування перевезення вантажів здійснюється залізницями на основі поточних або довгострокових договорів про організацію перевезення вантажів та замовлень відправників, згідно з Наказом Міністерства транспорту України № 873 від 9.12.02 року, який вводить в дію «Правила планування перевезень вантажів».

Замовлення на перевезення за встановленою номенклатурою вантажовласники або за їх дорученням експедиторські організації, а також морські та річкові порти подають відповідним залізницям. Замовлення складаються за встановленою формою у вагонах, а у випадках, передбачених

законодавством (правилами), - і в тоннах. У разі потреби одночасно з місячним замовленням надаються плани перевезень вантажів маршрутами.

Виконання перевезень, у тому числі на пред'явлення, позапланових, понадпланових та перевезень для надолуження недовантаження протягом минулого місяця враховується в обліковій картці встановленої Правилами форми.

Порядок та умови зарахування вагонів, контейнерів під завантаження встановлюються Правилами перевезень.

Для перевезень вантажів понад план та поза планом відправник подає заявку залізниці у термін, передбачений Правилами. Оформлення замовлень на перевезення вантажів поза планом та понад план здійснюється у порядку, встановленому Правилами перевезень.

Основною юридичною підставою виникнення зобов'язань по перевезенню вантажів є договір залізничного перевезення вантажу.

За договором залізничного перевезення вантажу залізниця зобов'язується доставити ввірений їй вантажовідправником вантаж у пункт призначення в зазначений термін і видати його одержувачу, а відправник зобов'язується сплатити за перевезення встановлену плату.

Виконання залізницею додаткових операцій, пов'язаних з перевезенням вантажів (завантаження, розвантаження, зважування, експедирування тощо), здійснюється на підставі окремих договорів. Відправник може здійснювати у встановленому порядку добровільне страхування вантажів.

Обов'язки відправників:

надати станції навантаження на кожне відправлення вантажу заповнену накладну (комплект перевізних документів); станція призначення видає накладну одержувачу разом з вантажем;

на вимогу залізниці пред'явити стандарт або технічні умови, сертифікат на продукцію (якщо вона підлягає сертифікації), а також на її тару;

виконати всі належні заходи, що гарантують безпеку перевезень, мати засоби і мобільні підрозділи для ліквідації аварій та їх наслідків під час

перевезення вибухових, легкозаймистих, радіоактивних, отруйних та інших небезпечних вантажів;

у будь-якому випадку визначати придатність вагонів (контейнерів, цистерн, бункерних напіввагонів) для перевезення вантажу в комерційному відношенні, якщо завантаження здійснюється засобами відправника;

здійснювати підготовку під наливання спеціальних цистерн та бункерних напіввагонів усіх форм власності;

підготувати вантаж із урахуванням його схоронності під час транспортування;

заготовляти необхідні для навантаження і перевезення пристосування та матеріали (козли, стояки, прокладки, підкладки, дрiт, брезент, віршовка, щитові загорожі тощо);

вказати у накладній про встановлення зазначених пристосувань та матеріалів у вагоні (контейнері);

під час здавання вантажів для перевезення вказати у накладній їх масу (тарні і штучні вантажі перевозяться із зазначенням у накладній маси і кількості вантажних місць);

завантажити вантажі у вагони (контейнери).

Залізниця-перевізник зобов'язана:

подавати під завантаження справні, придатні для перевезення відповідного вантажу, очищені від залишків вантажу, сміття, реквізиту, а у необхідних випадках — продезінфіковані вагони та контейнери;

брати на себе виконання вантажних робіт за договорами з відправниками або одержувачами;

здійснювати додаткову підготовку вагонів та контейнерів під завантаження вантажів, що потребують особливих умов перевезення і зберігання, на підставі договору за рахунок відправника;

визначати придатність вагонів для перевезення вантажу в комерційному відношенні, якщо завантаження здійснюється засобами залізниці;

видати пристосування та матеріали (дріт тощо...) на станції призначення одержувачу;

доставити вантажі за призначенням в установлені терміни;

повідомити одержувача в день прибуття вантажу ;

перевірити масу, кількість місць і стан вантажу у випадках, встановлених правилами та Статутом (пошкодженому вагоні (контейнері), а також у вагоні (контейнері) з пошкодженими пломбами відправника або пломбами попутних станцій тощо).

Одержувач зобов'язаний:

повністю вивантажити (злити) вантаж із вагона (цистерни) і контейнера;

повністю прибрати з вагона (контейнера) скріплюючий дріт, дотові закрутки з люків і штурвалів, стояки, бруски та інші елементи кріплення вантажів, крім інвентарних засобів кріплення, які підлягають поверненню, прибрати також папір, картон, фанеру, листовий метал, дошки та інші засоби упаковки і збереження вантажів. У разі неповного розвантаження вагони залишаються в одержувача з внесенням ним платежів за період користування вагонами;

очистити зовнішню поверхню кузова вагона (контейнера) від залишків захисної плівки, наклейок, бірок і написів, а всередині вагонів (контейнерів) — від залишків вантажу, емульсій, профілактичних засобів проти замерзання;

вносити залізниці встановлену плату за час знаходження цистерн і бункерних напіввагонів на промивально-пропарювальній станції залізниці під очищенням від залишків продуктів;

відшкодувати витрати залізниць, пов'язані з очищенням порожніх вагонів у пунктах їх наступного навантаження;

прийняти і вивезти зі станції вантаж, що надійшов на його адресу;

у разі прибуття вантажу на адресу одержувача, поставка якого не передбачена планом (договором, контрактом, замовленням, нарядом та ін.), прийняти такий вантаж від станції на відповідальне зберігання.

Це основні обов'язки сторін по договору залізничного вантажного перевезення.

Для того, щоб отримати повне уявлення про вантажне перевезення, треба звернутися до Статуту залізниць України та окремих правил здійснення перевезень (Про затвердження окремих розділів Правил перевезення вантажів, Правила перевезення вантажів навалом і насипом (ст. 37 Статуту), Правила перевезення вантажів у супроводі провідників відправників (одержувачів) (ст. 40 Статуту) та інші). Зупинимося на основних моментах щодо документообігу і процедур. Так, для посвідчення прийняття вантажу до перевезення станція видає відправнику квитанцію; форма накладної і порядок її заповнення, а також форма квитанції затверджуються Міністерством транспорту та зв'язку України.

Вантажовідправник несе відповідальність за всі наслідки неправильності, неточності або неповноти відомостей, зазначених ним у накладній. Залізниця має право перевіряти правильність цих відомостей, а також періодично перевіряти кількість та масу вантажу, що зазначаються у накладній. Вантажі приймаються до перевезення вантажною швидкістю, а також великою швидкістю. Швидкість перевезення зазначається у накладній вантажовідправником. Залізниці можуть приймати до перевезення вантажі з оголошеною вартістю. Оголошена вартість не повинна перевищувати дійсної вартості вантажу. У разі розходження між відправником та станцією відправлення вартість вантажу визначається незалежною експертизою, про що складається відповідний акт. Під час прийняття вантажу з оголошеною вартістю стягується додатковий збір у розмірі, встановленому тарифом.

Для транспортного обслуговування відправників і одержувачів у місцях загального користування у складі залізниць у встановленому порядку можуть утворюватись підприємства механізованих вантажних робіт, а на під'їзних коліях — об'єднання підприємств залізничного транспорту.

У разі виникнення на станції ускладнень у зв'язку з несвоєчасним вивантаженням і вивезенням вантажів начальник залізниці має право збільшувати розмір збору за збереження вантажу до двократного розміру.

Завантажені контейнери, а також криті вагони (у тому числі ізотермічні) і цистерни пломбуються тим підприємством або організацією, засобами яких провадиться навантаження. Домашні речі можуть перевозитися за пломбами залізниці або експедитора.

Перевезення окремих вантажів, перелік яких затверджено Правилами, здійснюється у супроводі провідника відправника (одержувача). Перевезення інших вантажів у супроводі провідника може здійснюватися за домовленістю з залізницею.

Обчислення терміну доставки починається з 24-ої години дати прийняття вантажу до перевезення. Вантаж вважається доставленим вчасно, якщо на станції призначення він вивантажений засобами залізниці, про що повідомлено одержувача, або якщо вагон (контейнер) з вантажем подано під вивантаження засобами одержувача до закінчення встановленого терміну доставки.

Вантажовідправник має право змінити зазначеного у накладній вантажоодержувача без зміни станції призначення. Заява про зміну вантажоодержувача подається начальнику станції відправлення з доданням вантажної квитанції. У разі неможливості подання вантажної квитанції відправник подає копію письмового або телеграфного повідомлення на адресу першого вантажоодержувача про таку зміну. Залізниця виконує розпорядження відправника лише у тому випадку, якщо вантаж не видано одержувачу.

Залізниця за заявою відправника або одержувача може змінити станцію призначення вантажу, прийнятого до перевезення, тобто переадресувати вантаж, з оплатою витрат за договірним тарифом. За час затримки вагонів (контейнерів) в очікуванні переадресування стягується плата, встановлена

згідно зі статтею 119 Статуту Залізниць України. Час затримки обчислюється з моменту, коли минуло дві години після повідомлення про прибуття вантажу.

Терміни вивезення і порядок зберігання вантажів установлюються правилами. Вантажі, що прибули, зберігаються на станції безкоштовно протягом доби. Цей термін обчислюється з 24-ої години дати вивантаження вагона (контейнера) засобами залізниці або з 24-ої години дати подачі вагонів під вивантаження засобами одержувача. За зберігання вантажу на станції понад зазначений термін стягується плата, встановлена тарифом.

Одержувач може відмовитись від прийняття вантажу лише у випадку, коли якість вантажу через псування або пошкодження змінилася настільки, що виключається можливість повного або часткового його використання. Відповідальність за псування і пошкодження вантажу, що сталися через його несвоєчасне вивантаження і вивезення одержувачем, а також через затримку вагонів на залізничних під'їзних коліях і станціях з вини одержувача, несе сам одержувач.

Вантажі видаються на станції призначення одержувачу, зазначеному у накладній, після внесення усіх належних залізниці платежів.

Одержувач розписується в дорожній відомості про одержання вантажу.

Конкретизація і роз'яснення вказаних положень Статуту залізниць України здійснюється спеціальними правилами перевезень, зокрема затвердженими Мінінфраструктури України «Правилами видачі вантажів», «Правилами зберігання вантажів», «Правилами обчислення термінів доставки вантажів», «Правилами оформлення перевізних документів», «Правилами переадресування вантажів» тощо.

Важливою умовою ефективного вантажного обслуговування є використання під'їзних колій. Взаємовідносини залізниці з підприємством стосовно порядку і умов експлуатації залізничних під'їзних колій визначаються договором. Подача і забирання вагонів, а також маневрова робота на залізничних коліях, що належать підприємствам, здійснюються їх локомотивами також на підставі договорів.

Статут залізниць України (Постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 457) та Правила перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, введені в дію Наказом Міністерства транспорту України № 297 від 28 липня 1998 року, визначають відносини у сфері перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти.

Організація перевезень пасажирів, багажу та вантажобагажу встановлюється Порядком обслуговування громадян залізничним транспортом (Постанова Кабінету Міністрів України № 252 від 19.03.97 р.), а умови перевезень - Правилами перевезень пасажирів.

Ціни за послуги, пов'язані з перевезенням пасажирів, багажу та вантажобагажу, на які не поширюється державне регулювання, встановлюють надавачі послуг.

За договором перевезення пасажира останній має широке коло прав, основними з яких є права на:

безпечне і своєчасне доставлення до місця призначення, вказаного у проїзному документі, обслуговування під час перевезення згідно зі встановленими нормами;

безплатне перевезення із собою однієї дитини віком до п'яти років;

безплатне перевезення із собою 36 кг ручної поклажі;

перевідправлення багажу, повернення багажу на залізничну станцію відправлення; оголошення цінності багажу (вантажобагажу) під час здавання його до перевезення в багажні вагони;

переоформлення проїзного документа на поїзд, який відходить раніше;

користування за окрему плату постільною білизною, матрацем, подушкою та ковдрою належної якості у всіх вагонах пасажирських та швидких поїздів (крім загальних вагонів);

поновлення проїзних документів — у разі прибуття поїзда до пункту пересадки пасажира із запізненням, що унеможлиблює посадку пасажира на поїзд, вказаний у проїзному документі;

перевезення багажу від станції відправлення до станції видачі багажу, розташованої за маршрутом прямування пасажирів;

вимагання від перевізника відшкодування за втрачений чи пошкоджений багаж або вантажобагаж згідно з порядком, встановленим Статутом залізниць України, Порядком обслуговування громадян залізничним транспортом та Правилами перевезення пасажирів;

одержання на вокзалі чи у поїзді своєчасної та точної інформації про перелік послуг, які надаються, їхню вартість, інформації про розклад руху поїздів та ін.;

перевезення з собою дрібних домашніх тварин, зокрема собак, з дотриманням вимог, встановлених Правилами перевезення пасажирів;

поновлення чинності квитка (крім плацкарти) у випадках, передбачених Правилами перевезення пасажирів;

переривання поїздки на шляху прямування поїзда з продовженням терміну квитка;

повернення проїзного документа у будь-якому пункті продажу квитків у разі відмови від поїздки.

Пасажир зобов'язаний:

сплатити перевізнику встановлену плату за замовлювану поїздку чи перевезення багажу (вантажобагажу);

здійснювати посадку в поїзд тільки за наявності проїзного документа, який необхідно пред'явити перед посадкою в поїзд провіднику вагона та особам, які контролюють вхід до вагонів поїзда;

дотримуватись на території залізниці та під час поїздки громадського порядку, Правил перевезення пасажирів, Правил поведінки громадян на залізничному транспорті, протипожежних та санітарно-епідеміологічних правил;

займати місце у вагоні згідно з придбаним проїзним документом;

пред'являти документи, що підтверджують право на пільговий чи безплатний проїзд.

Перевізник зобов'язаний:

безпечно перевезти пасажирів від пункту виїзду до пункту призначення, вказаного у проїзному документі, надати місце згідно з придбаним проїзним документом;

перевезти багаж пасажирів до пункту призначення, вказаного в перевізному документі, та видати його пасажирів особисто або уповноваженій ним особі;

своєчасно доводити до пасажирів та осіб, які зустрічають, інформацію про запізнення поїзда, зміну колії прибуття чи відправлення;

надавати користувачам інформацію про розклад руху поїздів, вартість проїзду, вартість перевезення багажу і вантажобагажу, перелік та вартість послуг, наявність вільних місць у поїздах;

оформляти за запитом пасажирів проїзні документи на будь-який поїзд, у якому є вільні місця, до будь-якої станції призначення, на якій поїзд зупиняється, крім випадків обмежень, перелічених у Правилах перевезення пасажирів;

приймати від пасажирів багаж для перевезення до станції, вказаної у проїзному документі або розташованої за маршрутом прямування пасажирів;

забезпечувати відповідність виробничих приміщень, будівель та рухомого складу до нормативних документів щодо їх експлуатації та надавати пасажирів, згідно з установленими нормами, приміщення для очікування поїзда;

оформляти зупинки та відновлювати поїздки пасажирів, надавати можливість пасажирів змінювати маршрут та умови проїзду на шляху прямування;

переоформлювати проїзні документи на поїзд, який відходить раніше, та поновлювати проїзні документи у разі прибуття поїзда до пункту пересадки пасажирів із запізненням;

надавати пільги пасажирів, які мають на це право, згідно із законодавством України;

повертати платежі у разі відмови від поїздки чи перевезення багажу та замінювати проїзні документи у разі виявлення будь-яких неточностей у їх оформленні з вини залізниць;

забезпечувати збереження ручної поклажі пасажирів у камерах схову, а багажу та вантажобагажу - в сховищах та під час перевезень;

контролювати правильність використання засобів залізничного транспорту і дотримання Порядку обслуговування громадян залізничним транспортом.

Перевізник має право:

вимагати від пасажирів дотримання Правил поведінки громадян на залізничному транспорті, Правил протипожежної безпеки на залізничному транспорті, затверджених Наказом Міністерства транспорту України від 1 липня 1997 року № 240 (з0440-97);

відмовити пасажирів в придбанні проїзних документів у випадках, передбачених правилами;

вимагати розпакування багажу у разі виникнення сумніву щодо правильності оголошеної цінності;

розпорядитись багажем пасажирів, якщо у встановлений Правилами термін пасажир не вимагав пред'явлення багажу;

відмовити в прийманні вантажобагажу, якщо відправник відмовився оголосити його цінність;

відмовити у посадці в поїзд при пред'явленні пасажиром недійсних проїзних документів;

відмовити у поверненні платежів за недійсні проїзні документи та при наявності на них позначок про порушення правил перевезень;

видалити пасажирів з поїзда у разі виявлення обставин, передбачених Правилами перевезення пасажирів.

Багажем правила визначають окремі речі пасажирів, упаковані в закриті валізи, скрині, невеликі ящики, фанерні коробки, а також корзини, лантухи, вузли або паки, перев'язані залізною стрічкою або мотузкою. Вага окремого

місця не повинна бути більшою ніж 75 кг, а довжина — більшою за три метри, за умови, що завантаження багажу в багажний вагон може проводитися без труднощів. Під час здавання багажу до перевезення пасажир може оголосити його цінність, яка зазначається в багажній квитанції у графі «Оголошена цінність».

Термін доставки багажу визначається часом прямування поїзда, з яким відправлено багаж, до станції призначення. Якщо багаж буде перевантажуватися на шляху прямування, то термін доставки визначається часом прямування узгоджених поїздів, з додаванням однієї доби на кожне перевантаження (перевантаження силами залізниці, без участі пасажирів).

У день прибуття багажу на станцію призначення одержувачу надсилається повідомлення (рекомендованою листівкою, факсом або телефоном) про прибуття багажу та місце його отримання (якщо про повідомлення є запис в багажній квитанції). Якщо такого запису немає, то одержувач довідується про прибуття багажу особисто в багажній касі.

Багаж видається, як правило, на станції призначення, зазначеній у багажній квитанції. Пред'явнику багажної квитанції надається право отримання багажу на залізничній станції відправлення чи на одній із проміжних станцій, розташованих на шляху прямування.

Багаж вважається втраченим, і пасажир має право на відшкодування його вартості, якщо багаж не прибуде на залізничну станцію призначення через 10 діб після закінчення терміну доставки.

Вантажобагаж приймається до перевезення від будь-якої фізичної чи юридичної особи без пред'явлення проїзного документа. Тобто вантажобагаж відрізняється від багажу як об'єкта перевезення тим, що в одному випадку договір перевезення вантажобагажу є самостійним договором і не супроводжує договір перевезення пасажирів, в іншому — він отримує таке ж правове регулювання, як і договір перевезення вантажу з урахуванням того, що вантаж розміщується у багажному вагоні та вага окремого місця вантажобагажу може бути від 5 до 165 кг. Термін доставки ван-

вантажобагажу визначається аналогічно терміну доставки багажу з різницею в очікуванні перевантаження: замість 1 доби — 2 доби. Вантажобагаж видається отримувачу, зазначеному в дорожній вантажобагажній відомості, без пред'явлення вантажобагажної квитанції під розписку у дорожній вантажобагажній відомості. Вантажобагаж може бути виданий і іншій особі, якщо у неї є доручення отримувача, оформлене в установленому законом порядку.

У відповідності до сумісного Наказу Міністерства зв'язку України і Міністерства транспорту України № 26/90 від 20.03.97 року «Про затвердження Правил перевезення пошти та експлуатації поштових вагонів на залізницях України» та Наказу Міністерства транспорту України від 28.07.98 року № 297 «Правила перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України» слід зазначити, що договори перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу і пошти мають наступні особливості.

Так, перевезення пошти визначається особливим суб'єктним та об'єктним складом договору перевезення. Перевезення здійснюється в поштових вагонах об'єднання поштового зв'язку. Пошта, що перевозиться в поштових вагонах, супроводжується працівниками поштового зв'язку (роз'їзною бригадою). Можливе перевезення пошти в багажних вагонах залізниць, а також наданих в оренду підприємствам (філіалам) поштового зв'язку вантажних вагонах здійснюється за договорами між підприємством залізничного транспорту і підприємством поштового зв'язку. Завантаження багажу безпосередньо у вагон та вивантаження з вагона здійснюється засобами залізниць. Видача багажу його власнику безпосередньо з поштового вагона забороняється. Замовниками перевезення виступають підприємства зв'язку, перевізник-залізниця.

Певною особливістю характеризується перевезення в міжнародному прямому і змішаному сполученні. Правове регулювання цих договорів здійснюється спеціальними правилами та міжнародними угодами (Угода про міжнародне залізничне вантажне сполучення, Порядок розгляду та

регулювання претензій по незбережених у результаті перевезень вантажах у міжнародному залізничному вантажному сполученні (УМВС) залізницями держав — учасниць Співдружності, Латвійської і Литовської Республік, Угода про міжнародне пасажирське сполучення з урахуванням особливостей застосування його окремих норм у сполученні залізницями держав — учасниць СНД, Латвійської, Литовської та Естонської Республік), встановлюються особливі вимоги щодо видів і в порядку виконання перевезень, строків заявлення претензій тощо.

Вантажовідправники, вантажоодержувачі, пасажери, транспортні, експедиторські і посередницькі організації та особи, які виступають від імені вантажовідправника і вантажоодержувача, несуть майнову відповідальність за перевезення у межах і розмірах, передбачених Статутом залізниць України та окремими договорами.

На вантажовідправників та залізниці покладається відповідальність за невиконання планів перевезень згідно з п. 106 Статуту залізниць України.

Залізниця несе відповідальність за збереження вантажу від часу його прийняття для перевезення і до моменту видачі одержувачу, у розмірі фактично заподіяної шкоди, якщо не буде доведено, що втрата, нестача, псування, пошкодження виникли з незалежних від залізниці причин (п. 113 Статуту залізниць України).

За несвоєчасну доставку вантажів і порожніх вагонів, що належать підприємствам, організаціям, установам, громадянам — суб'єктам підприємницької діяльності або орендовані ними, залізниця сплачує одержувачу штраф (якщо не доведе, що прострочення сталося не з її вини).

Відправник або одержувач має право вважати вантаж втраченим і вимагати відшкодування за втрату, якщо вантаж не було видано одержувачу на його вимогу протягом 30 діб з моменту закінчення терміну доставки, а у разі перевезення вантажу у прямому змішаному сполученні — після закінчення двох місяців з дня приймання вантажу до перевезення.

За пред'явлення вантажу, який заборонено до перевезень або який потребує під час перевезення особливих заходів безпеки та з неправильним зазначенням його найменування або властивостей, з відправника, крім заподіяних залізниці збитків і витрат, стягується штраф у розмірі п'ятикратної провізної плати за всю відстань перевезення (ст. 118 Статуту залізниць України).

За затримку вагонів і контейнерів через недодання до накладної документів, необхідних для виконання митних, санітарних та інших адміністративних правил або неналежне їх оформлення, вантажовідправник вносить плату, встановлену відповідно до ст. 119 Статуту залізниць України, і несе відповідальність перед залізницею за наслідки затримки вагонів і контейнерів.

Залізниця несе матеріальну відповідальність за втрату, недостачу, псування або пошкодження прийнятого до перевезення багажу, вантажобагажу, а також за прострочення його доставки, якщо не доведе, що втрата, недостача, псування, пошкодження, прострочення відбулися не з її вини.

За прострочення доставлення багажу, вантажобагажу залізниця сплачує штраф у розмірі 10 відсотків провізної плати за кожну добу, але не більше 25 відсотків провізної плати, при цьому неповна доба приймається за повну.

Відповідальність за збереження ручної поклажі, яку пасажир перевозить з собою, лежить на пасажирі.

За пошкодження залізницею вагонів або контейнерів, що належать підприємствам, залізниця несе матеріальну відповідальність у розмірі фактично заподіяної шкоди.

За втрачені залізницею вагони і контейнери, що належать підприємствам, залізниця на їх вимогу зобов'язана надати відповідні вагони і контейнери для тимчасового безкоштовного користування, а після трьох місяців з моменту їх втрати — передати вагони і контейнери замість

втрачених. У разі відсутності у залізниці відповідного рухомого складу вона зобов'язана відшкодувати його вартість.

Після прибуття на станцію призначення вантажу всю відповідальність перед залізницею щодо цього перевезення несе одержувач. Якщо вантаж адресовано одержувачу, якого не виявилось на станції призначення, відповідальність перед залізницею несе відправник.

Правове регулювання перевезень небезпечних вантажів *залізничним транспортом* має свої особливості. На відміну від повітряного та водного, та навіть автомобільного транспорту, де правила перевезень небезпечних вантажів більшою мірою уніфіковані та гармонізовані до міжнародного законодавства, в сфері правового регулювання перевезень небезпечних вантажів залізничним транспортом пріоритет належить національному законодавству, а міжнародному - лише в частині міжнародних перевезень. Так, Правилами перевезення небезпечних вантажів від 25.11.2008 р. закріплено, що перевезення небезпечних вантажів, крім означених Правил, регулюється внутрішнім законодавством України, яке встановлює порядок обмеження або контролю відповідними органами виконавчої влади перевезення окремих видів небезпечних вантажів (п. 1.5 Правил), а п. 1.4.1, - що міжнародні перевезення небезпечних вантажів залізничним транспортом здійснюються відповідно до Правил перевезення небезпечних вантажів та Угоди про міжнародне залізничне вантажне сполучення (Додаток 2 до СМГС), «Правил перевозок небезпечних грузів по залізничних дорогах», Регламенту про міжнародне залізничне перевезення небезпечних вантажів (далі - RID) (*дільницями залізниць з шириною колії 1435 мм*) та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Порівняльний аналіз змісту Правил перевезення небезпечних вантажів та Угоди про міжнародне залізничне вантажне сполучення (Додаток 2 до УМВС, рос. - СМГС) і Регламенту про міжнародне залізничне перевезення небезпечних вантажів (далі - RID) дозволив зробити висновок, що прийняття

національних Правил перевезення небезпечних вантажів є правильним, логічним та виваженим кроком. Річ у тім, що УМВС (рос. СМГС) 1951 р. з подальшими змінами укладено лише 23 країнами і стосуються сполучення Східна Європа-Азія-Далекий Схід. Країни Західної Європи не є її учасниками. Регламент про міжнародне залізничне перевезення небезпечних вантажів (далі - RID) (Додаток С до Міжнародної конвенції про залізничні перевезення (КОТІФ), Берн, 09.05.1980 р.) містить загальні регламенти, Єдині правила (Додатки), технічні стандарти та єдині технічні приписи, технічні настанови. Загалом же, Регламент RID (Додаток С до Міжнародної конвенції про залізничні перевезення (КОТІФ)) є Регламентом міжнародного залізничного перевезення небезпечних вантажів. Та, оскільки він розроблявся самостійно, а не під егідою ECOSOC ООН (Економічної та соціальної Ради ООН), у ньому відсутні посилання на Типові правила, Керівництво з випробовування та критеріїв, GHS (містить вимогу, що одночасно мають бути зазначені всі умовності щодо відповідних маркувань та позначення інформації відповідно до Типових правил ООН, ADR, RID, ADN та Кодексу IMDG). Водночас, розробники Конвенції КОТІФ та Додатку С застосували «подвійну» класифікацію небезпечних вантажів для перевезення залізничним транспортом, відобразивши код вантажу ООН та відповідний йому код NHM (Nomenclature Harmonisée Marchandises – Гармонізовану номенклатуру вантажів), який застосовується на залізничному транспорті.

Регламент RID, який на 1200 сторінках регламентував вимоги до вантажів, транспортних засобів, інформування, маркування та пакування, здійснення транспортних процедур, включаючи навантаження та розвантаження, визначив як технічні, так і правові питання. Національні Правила перевезення небезпечних вантажів, якими врегульовано перевезення небезпечних вантажів залізничним транспортом, по-суті є усіченою версією (40 сторінок проти 1200) та переробкою положень Регламенту RID. Але чому український законодавець вдався до роздільного регулювання перевезень внутрішніх та міжнародних – наразі невідомо. Така ситуація ускладнює

перевезення при зміні місця доставки вантажу внутрішнього на міжнародне та навпаки через необхідність переоформлення документів та виконання інших процедур. За таких обставин доречним було б не лише імплементувати окремі положення Регламенту RID, але й допустити його пряме застосування до правового регулювання внутрішніх залізничних перевезень небезпечних вантажів. Тому пропонуємо положення пункту 1.5 Правил перевезення небезпечних вантажів викласти в такій редакції: «1.5. Перевезення небезпечних вантажів, крім Правил, регулюється Регламентом про міжнародне залізничне перевезення небезпечних вантажів (Додаток С до Міжнародної конвенції про залізничні перевезення (КОТІФ)) (далі - RID) в частині, яка стосується забезпечення безпеки перевезень, внутрішнім законодавством України, яке встановлює порядок обмеження або контролю відповідними органами виконавчої влади перевезення окремих видів небезпечних вантажів, як зазначено у підпунктах 1.5.1-1.5.6 цих Правил».

Окремим міжнародним актом є «Правила безпечного перевезення радіоактивних матеріалів. Видання 2005 року. Серія норм безпеки № TS-R-1. МАГАТЕ» («Regulations for the Safe Transport of Radioactive Material. 2005 Edition. Safety Standards Series № TS-R-1. IAEA»). В Україні на їх основі було прийнято Правила ядерної та радіаційної безпеки при перевезенні радіоактивних матеріалів (ПБПРМ-2006) від 30.08.2006 р. та Положення про порядок здійснення перевезення радіоактивних матеріалів територією України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 року № 1373. Ці Правила є універсальними і застосованими для всіх видів транспорту без винятку. Водночас, на залізничному та автомобільному транспорті Правила перевезень небезпечних вантажів містять положення про дотримання вимог перевезення радіоактивних речовин. Такий підхід враховує особливості експлуатації відповідних видів транспорту. В науковій літературі увага цим документам практично не приділялась, попри їх керівну та визначальну роль у правовому регулюванні перевезень небезпечних вантажів.